

РЕГІОНАЛЬНА І МУНІЦИПАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Алла МЕЛЬНИК, Наталія КАЛИТЮК

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНАХ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ЛІКУВАННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Охарактеризовано особливості підприємництва в регіонах санаторно-курортного лікування та відпочинку, здійснено SWOT – аналіз умов підприємницької діяльності в рекреаційних регіонах АР Крим, обґрунтовано зміст управлінських рішень з реалізації регіональної рекреаційної політики.

Основою економічного і соціального розвитку будь-якого регіону є підприємництво. Відповідно до статті 1 Закону "Про підприємництво" дано визначення, що підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [1].

Залежно від специфіки галузі, виду діяльності можуть застосовуватись різні організаційні та правові форми підприємництва, що логічно обумовлює вибір форм і методів управління ним. Ці питання неодноразово обговорювалися у зарубіжній і вітчизняній літературі [2, 3, 4, 5, 6], знайшли відображення в організаційній діяльності органів державної влади щодо регулювання підприємництва.

Проте поза увагою дослідників залишаються питання схильності концентрації певних видів підприємництва у певних регіонах, для яких притаманна відмінна від інших регіонів специфіка економічного потенціалу і зовнішнього середовища, що обумовлює і специфіку організації підприємництва на території. Вищезазначене обумовлює актуальність нашого дослідження. Мета дослідження – виявити особливості підприємництва в зонах санаторно-курортного лікування та відпочинку стосовно конкретних регіонів – Автономної Республіки Крим та окреслити специфіку підходів в сфері управлінської діяльності, у формуванні та реалізації регіональної політики розвитку рекреаційної сфери.

Диверсифікація видів підприємницької діяльності в тому чи іншому регіоні визначається його економічним потенціалом, концентрацією попиту на окремі види послуг, зовнішнім середовищем. Дослідження свідчать, що в регіонах санаторно-курортного лікування та відпочинку домінуючими є туристична, оздоровча діяльність та організація відпочинку. В свою чергу, туристична діяльність представлена

туроператорською, турагентською діяльністю та діяльністю з надання готельних послуг.

Система організації туристичного комплексу характеризується як транзитивна, що засвідчує перехід від централізованої адміністративної системи до системи, що базується на різноманітних формах власності. Серед учасників підприємницької діяльності в сфері туризму поряд з державними підприємствами функціонують акціонерні товариства, асоціації, консорціуми, концерни, спільні підприємства, інші юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг. Суб'єкти підприємництва – туристичні оператори, туристичні агенти, інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійні, розважальні та інші туристичні послуги; гіді-перекладачі, екскурсоводи, провідники та інші фахівці туристичного супроводу. Крім того, особливістю функціонування сучасного туристичного комплексу є те, що до надання послуг залучаються фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) та харчування.

Аналіз, проведений в Автономній Республіці Крим, свідчить, що станом на 2005 р. ліцензії на здійснення туристичної діяльності отримали 358 суб'єктів підприємництва. Структура розміщення показує, що в прийомі іноземних та вітчизняних туристів в Криму частка готелів складає 13%, туристичних баз і молодіжних таборів – 11,6%, баз відпочинку – 30%, санаторіїв, пансіонатів з лікуванням – 43%, мотелів, кемпінгів – 0,5%, приватних місць розміщення – 1,9% [7]. Основною метою туристів при відвідуванні Криму є: відпочинок – 51,5%, з метою лікування – 35,3%, службовий (діловий) туризм – 5,4%, спортивно-оздоровчий – 6,2%, інші – 1,6% [7]. Зазначене дозволяє зробити висновок, що індикатори розміщення і індикатори мети свідчать про високий ступінь суміщення туристичної, лікувально-оздоровчої та відпочинкової діяльності.

Санаторно-курортна діяльність засновується на базі використання бальнеологічних ресурсів, кліматичних переваг, наявності грязей тощо. Вона передбачає забезпечення оздоровлення, медичної реабілітації, профілактику захворюваності. На сьогодні підприємницьку діяльність у сфері санаторно-курортного обслуговування здійснюють суб'єкти господарювання різних форм власності і громадські організації (зокрема профспілки).

Санаторно-курортний комплекс АР Крим у 2005 р. нараховував 633 об'єкти розміщення, з яких лише 245 призначені для круглорічного функціонування, 388 – сезонні, що складає 61,3%. Характерно, що підприємницьку діяльність в Криму здійснюють санаторно-курортні заклади, які знаходяться у власності інших країн (Узбекистану, Білорусі, Російської Федерації). У відповідності з угодою між Україною і Росією про взаємне визнання прав і регулювання відносин власності від 15 січня 1993 р., Російською Федерацією можуть бути заявлені майнові претензії на 46 підприємств і закладів санаторно-курортного призначення.

У 2005 р. з 633 підприємств підприємницьку діяльність здійснювали 585. Середній коефіцієнт заповнюваності санаторно-курортних закладів залишається невисоким і складає 65,1%.

Організація відпочинку в рекреаційних регіонах базується на матеріально-технічній базі пансіонатів, баз відпочинку, туристичних баз, молодіжних таборів, приватних місць розміщення. Характерно, що якщо упродовж 2003-2004 рр. в АР Крим помітною стала тенденція до збільшення частки організовано відпочиваючих, то в зв'язку з приватизацією низки санаторно-курортних об'єктів і зростанням вартості путівок, помітною стає тенденція до збільшення частки неорганізовано відпочиваючих.

Розвиток курортно-рекреаційного і туристичного комплексу в регіонах, зокрема в Криму пов'язаний з підприємництвом в таких галузях як транспорт, зв'язок, торгівля, виробництво продуктів харчування тощо. Це призводить до утворення регіональних економічних вигод, інтенсифікуючи розвиток сумісних галузей господарства (ефект регіонального мультиплікатора).

У розвитку підприємництва в регіонах санаторно-курортного лікування та відпочинку намітилися такі позитивні тенденції, як:

- поява конкуренції, що дозволяє розширити номенклатуру послуг і підвищити їх якість;
- децентралізація в організації і управлінні, що дозволяє більш повно враховувати специфіку регіонів і більш раціонально використовувати природні та економічні ресурси;
- формування ринкових відносин, що сприяє підвищенню економічної ефективності їх діяльності. Так, зокрема, за підсумками 2004 р. серед збиткових підприємств рекреаційної сфери Криму більше 54% складали підприємства колективної форми власності, біля 41% – підприємства державної форми власності і лише 0,13% – приватної.

Водночас децентралізація туристської і санаторно-курортної діяльності, незважаючи на позитивний вплив на розвиток рекреаційного бізнесу, викликає деякі негативні наслідки:

- збільшення частки недостатньо підготовлених професійно фахівців при зростанні чисельності персоналу, зайнятого в туризмі, санаторно-курортному лікуванні, відпочинку;
- акумулювання частини валютної виручки туристичних організацій за кордоном;
- зростання порушень в галузі природокористування, зростання рекреаційного техногенного навантаження.

Не зважаючи на те, що за українською економікою визнано статус ринкової, конкуренція на локальних ринках послуг не є досконалою, має місце збереження "псевдоадміністративних" цін (в комунальному господарстві), відслідковуються певні суперечності в механізмах ціноутворення на різні види рекреаційних і суміжних послуг. На ціноутворення на регіональному ринку рекреаційних та пов'язаних з ними послуг впливають: нестійкість попиту і пропозиції, яка зумовлює нестійкість, а іноді не прогнозованість цін; монополізм виробника, який дозволяє створити дефіцит і штучно завищувати ціни; регіоналізація економіки, внаслідок чого в сфері санаторно-курортного лікування і туризму утворюються локальні системи цін (середня вартість одного туродня в локальних центрах туризму Криму в 2004 р. коливалась від 63 грн. в Бахчисарайському районі до 141 грн. в м. Ялта); різна

соціальна значимість видів послуг, яка визначає об'єктивні умови діяльності суб'єктів ринку.

Розвиток підприємництва залежить від великої кількості різноманітних факторів. SWOT-аналіз умов підприємництва в зонах санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку в регіонах Автономної Республіки Крим, який проведений нами в процесі дослідження й охоплює оцінку внутрішніх і зовнішніх чинників, дозволив виявити сильні і слабкі сторони здійснення підприємництва, сприятливі можливості і загрози.

Сильними сторонами розвитку підприємництва в рекреаційній зоні АР Крим є:

- наявність рекреаційних ресурсів. Займаючи 4,5% площі України, Кримський півострів концентрує 29,6% всіх рекреаційних ресурсів, 10% готельного фонду, 40% місткості здравниць, більше 30% потоку іноземних туристів. Основними регіонами туристичного обслуговування є Сімферополь, Керч, Ялта, Євпаторія, Феодосія, Алушта, Саки, Севастополь, а санаторно-курортного – Алушта, Бахчисарайський район, Євпаторія, Керч, Раздольненський район, Саки, Сакський район, Сімферопольський район, Судак, Феодосія, Чорноморський район, Ялта. За розрахунками М. Глядіної за індексом забезпеченості регіону природними рекреаційними ресурсами АР Крим займає 4 місце в Україні ($I=0,247$) [8, 12].
- наявність ресурсів кваліфікованої робочої сили. На сьогодні чисельність зайнятих в галузях санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку перевищує 50 тисяч чоловік. Індекс трудоресурсної забезпеченості рекреаційної сфери оцінюється рівним 0,3202 [8, 12].
- відносно сприятлива екологічна ситуація. За індексом екологічної місткості рекреаційної сфери АР Крим знаходиться на 16 місці серед регіонів України [3, 12];
- розвинутість рекреаційної інфраструктури. Індекс інфраструктурної забезпеченості рекреаційної сфери регіону найвищий в Україні.

Окрім зазначених до сильних сторін слід віднести: наявність значної культурно-історичної спадщини; активну роботу з промоціювання регіону, як місця для відпочинку і туризму; сприятливий клімат і наявність морського узбережжя протяжністю 974 км, що складає 40% морської берегової лінії України, в т.ч. пляжів – 517 км, 100 км яких є штучними; достатню купівельну спроможність населення; відносно розвинуту сферу торгівлі.

Слабкими сторонами розвитку підприємництва в галузях санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку є:

- недостатня освоєність території півострова для розвитку тут підприємництва. Найбільш освоєною частиною півострова є район Великої Ялти, що виробляє близько половини всього обсягу туристських послуг і відрізняється максимальними показниками функціональної різноманітності рекреаційних занять. В той же час в багатьох районах Західного і Східного берега Криму набули розвиток лише осередкові стихійні форми пляжного відпочинку, гірські і передгірні райони затрималися на стадії розвитку переважно самодіяльного спортивного туризму, а райони рівнинного Криму використовуються лише як території транзиту туристських потоків. Разом з тим, інтегральний індекс рекреаційної освоєності АР Крим оцінюється дослідниками як найвищий в Україні [8, 12].

- нестабільність податкової політики. Так, зокрема, відміна дії нульової ставки по ПДВ на надання туристичних послуг згідно введених в дію з 1 квітня 2005 р. змін в Законі України "Про державний бюджет України" викликала зниження частки іноземного туризму в загальному обсязі реалізації туристичних послуг АР Крим. Ця зміна призвела до віднесення сум податку по ПДВ на затрати, що відповідно збільшило вартість послуг порівняно з договірними, і, як наслідок, викликало відмову російських та інших іноземних туроператорів від заїздів згідно попередньо заключених угод;

- відсутність науково-обґрунтованих схем функціонального зонування, що враховують зростання ролі екологічних факторів у функціонуванні рекреаційних територій. Жоден з кримських курортів не одержав європейського екологічного сертифікату у рамках програми "Блакитний прапор Європи".

Окрім зазначених до слабких сторін розвитку підприємництва в сфері туризму і санаторно-курортного лікування слід віднести: високий ступінь зносу комунальної інфраструктури; відсутність методичних матеріалів щодо практичного застосування методів маркетингу в підприємницькому рекреаційному секторі, брак фахівців з маркетингу; недостатній розвиток інформаційних центрів для бізнесу; відсутність "єдиного вікна" та єдиного дозвільного офісу; відсутність кваліфікованої робочої сили певних професій; недостатня розвинутість готельної інфраструктури; незадовільний стан матеріально-технічної бази значної частини санаторно-курортних закладів, низький рівень їх комфортності; відносно низька якість послуг, недостатній рівень комфортності курортів; нерозвинутість системи довідкових бюро; відсутність гнучкої системи перепідготовки кадрів в галузях санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку; проблеми з наданням технічних умов для підприємництва. Сприятливими можливостями для розвитку підприємництва в зонах санаторно-курортного лікування, туризму і відпочинку можуть бути: вступ України до СОТ, прийняття прогресивних змін до Земельного кодексу та інших актів у сферах землекористування та містобудування, децентралізація управління, розробка і впровадження стратегії розвитку на регіональному рівні, покращення інвестиційного клімату.

До зовнішніх чинників, які можна ідентифікувати як загрозу, треба віднести: скасування системи спрощеного оподаткування, вступ України до СОТ, неприйняття прогресивних змін до Земельного кодексу та інших законодавчих актів у сферах землекористування та містобудування, децентралізація управління, відсутність стратегії розвитку на національному і регіональному рівнях, повільні зміни ментальності, подорожчання робочої сили, відсутність системних реформ в системі охорони здоров'я, політична нестабільність на півострові, погіршення російсько-українських відносин, збереження чуттєвості економіки до можливих змін політичної ситуації.

За своїм призначенням SWOT-аналіз є інструментом для підготовки реалістичних управлінських рішень. Стосовно ситуації в рекреації АР Крим це дозволяє визначити пріоритетні напрямки управлінської діяльності.

По-перше, це підвищення комфортності санаторно-курортних комплексів, баз відпочинку, пансіонатів шляхом здійснення реконструкції матеріально-технічної бази із залученням внутрішніх і зовнішніх інвестицій. За даними виконкомів і

райдержадміністрацій курортних регіонів сумарний обсяг фінансування в курортно-туристичну галузь АР Крим за період з 2000 по перше півріччя 2006 років складає 142,0 млн. дол. США, в т.ч. в 2005 р. освоєно 35,03 млн. дол., за перше півріччя 2006 р. – 7,4 млн. дол. Всього в бюджет від реалізації проектів поступило податків і зборів на суму 37,9 млн. грн., в т.ч. в 2005 р. – 7,5 млн. грн., за перше півріччя 2006 р. – 9,08 млн. грн. За даними Головного управління статистики АР Крим інвестиційна діяльність найбільш активно розвивається в містах Ялта, Сімферополь, Алушта, Євпаторія. На 1.08.2006 р. в базу даних інвестиційних проектів в санаторно-курортній і туристичній сфері Криму включені 46 проектів і пропозицій на загальну суму 704,8 млн. дол. США, в т.ч. потреба в інвестиційних коштах оцінюється в 501,8 млн. дол. На даний час в Криму реалізується 33 інвестиційні проекти, які відносяться до курортно-туристичної галузі, загальною кошторисною вартістю біля 244,6 млн. дол. США.

В той же час нормативно-правова база інвестиційної діяльності України залишається складною і недосконалою. Разом із Законами України "Про інвестиційну діяльність", "Про режим іноземного інвестування", інвестори повинні враховувати вимоги цілої низки інших законів і підзаконних нормативних актів (законів "Про господарські товариства", "Про власність", "Про банки і банківську діяльність", митного законодавства, тощо). В зв'язку з ухваленням Цивільного Кодексу України неминуче відбудуться зміни в законодавстві про іноземне інвестування. В той же час основним інструментом іноземного інвестування залишиться зовнішньоекономічний інвестиційний контракт. Відпрацьованість його положень стане гарантією спадкоємності напрямів регулювання відносин з участю іноземних інвесторів.

По-друге, ширше використання інструментарію маркетингу, підвищення участі в рекламних заходах з метою просування курортних послуг і туристичного продукту на внутрішній і зовнішній ринок. Аналіз результатів соціологічних опитувань на щорічних київських туристичних форумах в 1997–2005 рр. свідчить про те, що підприємства, що працюють на внутрішньому і в'їзному сегментах вітчизняного туристського ринку визнають необхідність використання методів маркетингу. Концепція маркетингу санаторно-курортних і туристських послуг включає: прогнозування ринку; розробку методів просування послуг на ринок; визначення ефективної цінової політики; створення системи інформаційного забезпечення; розробку плану маркетингу.

Маркетингові дослідження ринку санаторно-курортних і туристичних послуг АР Крим свідчать, що для збереження курортів, їх розвитку і ефективного функціонування необхідний чіткий територіальний поділ різних видів діяльності, різних видів рекреацій, створення між ними буферних зон, а також зонування території. Так, зокрема, селище Гурзуф повинно бути збережене і розвиватися як дитячий і молодіжний центр, м. Ялта – як діловий і розважальний центр, селище Форос – як територія елітних здравниць, зорієнтованих на рекреацію і лікування спроможних відпочиваючих, зона Лівадія – Алушка – як зона підприємництва в сфері санаторно-курортного лікування, здравниці Симеїза і Алушки – переорієнтовані з туберкульозного профілю на відпочинок і загальнооздоровчу діяльність.

В сфері маркетингової діяльності має знаходитись також диверсифікація туризму. Зокрема, варто виокремити бізнес-туризм (конгрес-туризм), спортивний, кінний туризм тощо. На фоні розвитку оздоровчого туризму як провідного, за нашими прогнозними оцінками, найбільш перспективи має підприємництво в сфері ділового туризму. Найбільш придатними для цього виду туризму є бази – готелі "Ореанда" і "Ялта", санаторії "Нижня Ореанда", "Росія", національний науковий центр Нікітський ботанічний сад, будинок творчості вчених "Кацевелі", НДІ "Магарач", МДЦ "Артек".

Перспективи розвитку підприємництва в сфері спортивного туризму треба пов'язувати з організацією центру Олімпійської підготовки тенісистів (селище "Лівадія"), організацією і проведенням учбово-тренувальних зборів і турнірів для футбольних команд, розвитком зимових видів спорту (для аматорів і професіоналів).

Маркетингові дослідження підтверджують наявність попиту і можливостей задоволення його щодо пішохідного і кінного туризму в зонах Ялтинського гірничо-лісового природного заповідника, плато Ай-Петрі, Лівадійського лісництва.

По-третє, підвищення конкурентоспроможності курортних і туристичних послуг шляхом розширення номенклатури медичних, оздоровчих і сервісних послуг, використання нових методик. Міждержавний стандарт ГОСТ 28681,4-95 "Туристсько-екскурсійне обслуговування. Класифікація готелів", який визнаний Україною, і Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг, затверджені Наказом Держстандарту України №37 від 27.02.99 р., зареєстровані в Міністерстві юстиції України 15.04.99 р №233/3529, визначають вимоги до устаткування і оснащення суб'єктів колективного засобу розміщення різних категорій: технічне устаткування для аварійного освітлення і енергопостачання, водопостачання, устаткування для додаткової фільтрації води, кондиціонування і вентиляції повітря, внутрішнє радіомовлення, ліфти, телефонний зв'язок з номера, телефони колективного користування; технічне оснащення – охоронна сигналізація, засоби освітлення (світильники, настільні лампи і т.д.), телефонні апарати, будильні пристрої, радіоприймачі, телевізори, холодильники, міні-бари і міні-сейфи; оснащення меблями і інвентарем; інвентар і предмети санітарно-гігієнічного оснащення номерів (дзеркала, фени, полотенеутримувачі і т.д.); устаткування санітарних об'єктів загального користування; устаткування і оснащення громадських приміщень і т.д.

При цьому залежно від типу технологічного циклу визначається і специфіка устаткування і оснащення. Так, в основних технологічних циклах розміщення основну роль виконують меблі та інше оснащення номерного фонду (телевізор, телефон, холодильник, кондиціонер і т.д.), в обслуговуючих циклах – прилади, вживані при прибиранні приміщень, устаткування пральні і т. п.

Таким чином, вище перелічене устаткування і оснащення є стандартизованим відповідними нормативними документами набором матеріально-технічних засобів, які беруть участь в технологічному процесі надання послуг, що надаються колективними засобами розміщення. А послуги колективних засобів розміщення, у свою чергу, є складовою частиною продукції, яка виробляється в результаті виробництва з дотриманням всіх стадій технологічного процесу.

Проведений маркетинговий аналіз дозволяє стверджувати, що низка позицій вироблюваного в Україні устаткування і оснащення, призначеного для оснащення номерного фонду і інфраструктури підприємств туристського у курортно-

рекреаційного комплексу, не дозволяє забезпечити необхідний рівень обслуговування туристів для досягнення оптимального співвідношення цінових і якісних характеристик.

По-четверте, удосконалення роботи з підготовки і перепідготовки фахівців в галузях санаторно-курортного лікування і туризму, а також суміжних галузей. Вирішення цих питань можливе завдяки організації факультетів в існуючих вищих навчальних закладах (фах – портъе, метрдотель, офіціант, екскурсовод, ландшафтний архітектор, менеджер по туризму і готельному господарству, бармен, комерсант, кухар, товарознавець, адміністратор).

В контексті використання можливості для розвитку рекреаційного підприємництва актуальною для АР Крим є розбудова інфраструктури для бізнесу, яка має передбачити: розроблення і розмітання на веб-сайті АР Крим електронних карт міст і селищ – центрів санаторно-курортного лікування і відпочинку; розроблення Програми реформування комунального господарства, орієнтованої на використання механізму фандрайзингу; розроблення містобудівних та земельних кадастрів на основі ПС-технологій; розбудова транспортної інфраструктури (зокрема покращення логістики вантажопотоку, налагодження паромної переправи до Новоросійська, Поті, Стамбула, Варни, реконструкція існуючих і будівництво нових об'єктів портової інфраструктури).

Дискусійним і невизначеним для підприємництва і інвесторів залишається питання пільг для території пріоритетного розвитку (ТПР). В Криму згідно відповідного Закону України було визначено 6 ТПР – Ялта, Алушта, Феодосія, Судак, Східний Крим, Керч, СЕЗ "Порт Крим". Відміна пільг для ТПР негативно відобразилось на розвитку підприємництва і на інвестиційній привабливості цих регіонів. Мова йде не стільки про фінансову сторону, оскільки відхилення у вартості проектів (в зв'язку з звільненням підприємств від сплати мита і ПДВ на ввозиме устаткування, податку на землю до 5 років і на прибуток – 1,3 роки – на 100%, 4-6 років – на 50%) незначні, скільки про відмову держави від своїх гарантій, що викликає недовіру потенційних інвесторів.

В той же час повернення пільг має бути обґрунтованим, стосуватися не Південнобережжя, яке маючи розвинуту інфраструктуру є достатньо привабливим для підприємництва, а тих курортних регіонів, які називаються "депресивними районами".

Виявлення критичних питань, пов'язаних з умовами підприємництва в рекреаційних регіонах АР Крим, свідчить, що незважаючи на створені в містах Ялта і Севастополь відділи підтримки підприємництва, вона (підтримка) є недостатньою. Вимагають вирішення такі питання, як спрощення порядку розробки і впровадження інвестиційного проекту ("єдине вікно"), спрощення процедури отримання інвестиційних кредитів для малого бізнесу (перш за все системи гарантій), спрощення порядку оформлення земельних ділянок, процесу контролю, удосконалення чинного законодавства в контексті проблем та обмежень щодо акціонування комунальних підприємств, випуску муніципальних цінних паперів.

Враховуючи міжнародний характер курортного комплексу Криму, доцільною була б участь в міжнародних програмах підтримки малого бізнесу. Нині міжнародні донорські організації ЄС планують здійснювати підтримку малого бізнесу в країнах

Східної Європи за наступними напрямками: спільне фінансування національних схем регіональної підтримки для стимулювання інвестицій; підтримка організацій, що надають консалтингові послуги підприємствам, підтримка альтернатив традиційним банківським кредитам і нових фінансових технологій. З огляду на це вбачається необхідність цілеспрямованої діяльності групи кваліфікованих фахівців по розробленню проектів і отриманню міжнародних грантів на їх реалізацію.

Підсумовуючи, зазначимо, що успішність розвитку підприємництва в досліджуваному регіоні залежатиме від налагодження партнерських відносин між регіональними (місцевими) структурами влади і бізнес-сектором. Автори не претендують на те, що дали вичерпну відповідь на поставлені в ході дослідження питання.

Перспективними вбачаються дослідження щодо екологічної складової розвитку курортно-рекреаційного стану, нових форм територіальної організації підприємництва, як, наприклад, кластерів, спеціалізації і кооперування в туризмі і санаторно-курортному відпочинку тощо.

Література

1. Закон про підприємництво (із змінами, внесеними Законами України). "Галицькі контракти". – 1996. – № 42. – С. 28–32.
2. Білоус Г. Розвиток підприємництва – справа державна / Зарплата і праця. – 1995. – № 12. – С. 9–11.
3. Бусьнин А. В. Предпринимательство. – М.: СЕНФРА. – М., 1998.
4. Покропивний С. Ф., Колот В. М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність. – К.: КНЕУ, 1998.
5. Назарова Т. В. Організаційні інновації в структурі перебудови підприємництва // Проблеми науки. – 2003. – № 8. – С. 41–47.
6. Сизоненко В. Про що свідчить українська модель корпоративного підприємництва // Банківська справа. – 2002. – № 3. – С. 29–37.
7. Аналитическая справка по итогам работы предприятий курортно-рекреационного и туристского комплекса за 2005 г. Министерство экономики АР Крым. 2005 г.
8. Глядіна М. В. Формування та реалізація регіональної політики розвитку рекреаційної сфери / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економ. наук., Львів, Інститут регіональних досліджень, 2006 р. – 20 с.

Редакція отримала матеріал 20 вересня 2006 р.